

SPANNING

EEN STRIJDBAAR NIEUW JAAR

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 1, januari 2013

EEN STRIJDBAAR NIEUW JAAR

In dit nummer van Spanning gaat Ronald van Raak in op de discussie die de afgelopen jaren over de afdrachtregeling van de SP is gevoerd. Ondanks de vele vooroordelen die vanuit de politiek en wetenschap naar voren zijn gebracht mag de SP de afdrachtregeling gewoon handhaven. Twee wetsvoorstellen die de regeling onmogelijk moesten maken zijn door het nieuwe kabinet ingetrokken. Van Raak hoopt dat de afdrachtregeling van de SP, waar andere partijen zoveel kritiek op hebben gehad, nu een voorbeeld voor anderen zal zijn. Kaderlid van FNV Bondgenoten Patrick van Klink legt uit welke mogelijkheden het nieuwe ledenparlement biedt voor een democratische en strijdbare vakbeweging en universitair hoofddocent politicologie Uwe Becker prikt de mythe van het Akkoord van Wassenaar als de basis van het poldermodel door. Hij ontkent met kracht dat de politiek van loonmatiging zorgde voor werkgelegenheidsgroei.

Wat het neoliberale arbeidsmodel met de nadruk op flexibiliteit en psychologische technieken doet met een werknemer, wordt duidelijk uit de twee recent verschenen boeken *De 360° werknemer* en *Identiteit*. Steeds meer werknemers hebben te maken met psychische klachten en wie niet mee kan in de eindeloze concurrentie wordt gezien als een 'loser' en belandt in armoede.

Arjan Vliegenhart legde de uitspraken van PvdA-leider Samsom voor en na de verkiezingen naast elkaar en komt tot de conclusie dat hij op essentiële punten als de de drieprocentnorm, een investeringsagenda en ontslagrecht een draai heeft gemaakt. Tweede Kamerlid van de SP, Arnold Merkies, staat samen met zijn fractiemedewerker Alexander van Steenderen stil bij het Europese begrotingsfetisjisme – waar de Wet Houdbare Overheidsfinanciën ((HOF) een voorbeeld van is – dat

alle overheden in Nederland gaat bedreigen. Zij roepen SP-leden dan ook op zelf actie te ondernemen en bij de gemeente of provincie aan de bel te trekken.

In zijn recensie van de pas verschenen biografie van Jan Willem Stutje over Domela Nieuwenhuis, schetst Ronald van Raak 'us Verlosser' als wegbereider van de SP. Net als onze partij was Domela Nieuwenhuis een pleitbezorger van de afdrachtregeling en vond hij ook dat je politiek met de mensen moet bedrijven.

Medewerker van het Wetenschappelijk Bureau van de SP, Karel Koster, plaatst kanttekeningen bij het bestaande beeld van president Obama als vredesduif. Hij stelt dat de militaire interventies van Amerikanen in het buitenland onder Obama niet verminderd zijn en dat mensenrechten zowel in het buitenland als in de Verenigde Staten zelf nog steeds op grote schaal worden geschonden. Historicus Robert Vonk beschrijft de totstandkoming van de Wet Openbaarheid van Bestuur (Wob) in de rubriek 'Parels van de Parlementaire Geschiedenis'. Net als de initiatiefnemer Barend Biesheuvel, is hij van mening dat de wet van essentieel belang is voor een goed functionerende democratie.

Tot slot komt in de nieuwe rubriek 'In ons straatje' wetenschappelijk onderzoek van de Amerikaanse gedragseconoom Dan Ariely aan bod, dat aantoonde dat inwoners van de Verenigde Staten een veel gelijkmatiger vermogensverdeling wensen dan (dat zij denken dat) nu het geval is.

INHOUD

- 3 **AFDRACHT BLIJKT HEEL GEWOON**
- 5 **NAAR EEN STRIJDBARE EN DEMOCRATISCHE VAKBEWEGING**
- 6 **'DE MYTHE VAN WASSENAAR'**
- 8 **WAT DOET HET NEOLIBERALE ARBEIDSMODEL MET EEN WERKNEMER?**
- 10 **PVDA VERANDERT IN RAP TEMPO VAN VERHAAL**
- 12 **EUROPEES BEGROTINGSFETISJISME BEDREIGT ALLE OVERHEDEN**
- 14 **DE VERENIGDE STATEN LICHTEND VOORBEELD?**
- 16 **US DOMELA EN ONZE SP**
- 18 **PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS 7**
- 20 **'IN ONS STRAATJE'**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Antoni Gracia
Gonnie Sluijs
Foto cover
FNV Bondgenoten

AFDRACHT BLIJKT HEEL GEWOON

Tekst: Ronald van Raak

De nieuwe regering heeft twee wetsvoorstellen ingetrokken die de afdrachtregeling van de SP onmogelijk moesten maken. Daarmee is een einde gekomen aan een bedenkelijk beleid waarbij wetten werden gebruikt om partijpolitiek te voeren. Ronald van Raak maakt een reconstructie van de manier waarop de afgelopen jaren de discussie over de afdracht-regeling is gevoerd.

De SP heeft altijd veel kritiek op bestuurders in de (semi-) publieke sector die zichzelf exorbitante inkomens geven. Op ministeries, bij gemeenten en provincies. Maar ook bij zorginstellingen, onderwijsorganisaties en woningcorporaties. Daarmee hebben we in Den Haag weinig vrienden gemaakt, zeker niet bij politieke partijen die veel van deze

bestuurders leveren. Onze kritiek op deze bestuurders leidde tot een politieke tegenreactie, een felle campagne tegen de afdrachtregeling van de SP. De partij werd in de media verdacht gemaakt, ondanks het feit dat de meeste andere partijen ook een afdrachtregeling hebben. Wetten om onze afdrachtregeling onmogelijk te maken zijn echter gestrand, de nieuwe regering besloot deze wetten in te trekken. Daarmee is een einde gekomen aan een politiek die graaien wilde vergoelijken, door geven verdacht te maken.

EEN LANGE TRADITIE

Ferdinand Domela Nieuwenhuis was in 1888 de eerste socialist in de Tweede Kamer. De vergoedingen die hij daarvoor kreeg besloot hij niet allemaal zelf te houden, maar te investeren in zijn partij. Dat was het begin van een lange traditie in de socialistische beweging van afdracht

DE VOOROORDELEN

In de discussie zijn vijf vooroordelen gebruikt tegen de afdrachtregeling van de SP.

1 Overheden zouden niet mogen meewerken aan de cessie

De cessie is een administratieve afwikkeling, conform het Burgerlijk Wetboek. De VNG stelde na onderzoek in juni 2006 dat het niet aan de gemeente is om te beoordelen wat volksvertegenwoordigers doen met hun vergoeding.

2 De overheid zou de SP een extra subsidie geven

De afdrachtregeling is een onafhankelijke manier van financiering, niet door de overheid, maar door de leden van de partij zelf. De meeste andere partijen hebben ook afdrachtregelingen: GroenLinks en PvdD (15%), CDA en D66 (3%), PvdA (2%) en CU (1%).

3 Door de afdracht zouden politici niet onafhankelijk zijn

Kamerleden stemmen volgens de Grondwet zonder 'last'. Zij moeten de vrijheid hebben om te stemmen. In alle partijen worden Kamerleden echter geacht zich te houden aan het verkiezingsprogramma, de afspraken in de fractie én aan de afdrachtregeling.

4 Met de afdracht zouden politici een zetel kopen

Politici leggen een eed af, waarin zij beloven voor hun zetel niets te hebben ontvangen. Een afdracht is echter een schenking aan een partij, die bovendien vrijwillig is. Politici maken geen afspraken over de afdracht met het oogmerk een zetel te krijgen.

5 De afspraken in de SP zouden niet vrijwillig zijn

Volksvertegenwoordigers van de SP tekenen een verklaring waarin zij aangeven te zullen voldoen aan de afdracht. In andere partijen worden verschillende soorten verklaringen gebruikt, maar in alle gevallen is sprake van vrijwilligheid.

door volksvertegenwoordigers. De meeste andere partijen hebben tegenwoordig een afdrachtregeling. Ook PvdA, CDA, D66, ChristenUnie, GroenLinks en Partij voor de Dieren hebben zo'n regeling. Bij deze partijen staan volksvertegenwoordigers 1 tot 15 procent van hun vergoedingen af. Bij de SP is dat meer dan de helft. Op deze manier houden we financieel onze eigen broek op, zijn we niet afhankelijk van overheidssubsidies en kunnen we sponsors buiten de deur houden. Bovendien houden we op deze manier carrièrezoekers buiten de deur, die vooral politicus willen worden omwille van het geld.

De discussie over de afdrachtregeling van de SP begon in 2006, toen Douwe Jan Elzinga, hoogleraar Staatsrecht in Groningen, een serie columns begon in het blad *Binnenlands Bestuur*. Daarin stelde hij dat de afdrachtregeling van de SP op gespannen voet zou staan met de Grondwet. Ook riep hij overheden op om niet meer aan deze regeling mee te werken. Het is nogal wat als een wetenschapper van naam zo'n oproep doet. In de loop van de tijd werden zijn columns steeds politiker van toon. Elzinga sprak over 'twijfelachtige en ondoorzichtige constructies' (31 augustus 2007), die 'rechtens ongeldig' zouden zijn (14 september 2007). Deze wetenschapper, actief binnen de PvdA, was heel helder over zijn politieke motieven. Hij had kritiek op de afdracht van de SP omdat deze partij 'stelselmatig' kritiek had op financiële 'overheidsvoorzieningen' voor andere politici (26 oktober 2007).

EEN GEWONE REGELING

Niemand is volledig onafhankelijk. Maar van wetenschappers mag wel worden verwacht dat zij de intentie hebben om onbevooroordeeld te zijn. En dat zij onderzoek doen voordat zij conclusies trekken. Dat was hier niet het geval. Elzinga heeft nooit de moeite genomen om de afdrachtregeling van de SP goed te bestuderen. Zijn status van wetenschapper heeft er wel toe geleid dat journalisten zijn verhalen serieus namen. In de *Volkskrant* kreeg hij alle ruimte om te vertellen dat de regeling van de SP 'op zeer gespannen voet' zou staan met de Grondwet (17 september 2007) en dat de partij een 'dubbele moraal' zou hebben (22 augustus 2007). Die argumenten bleken niet houdbaar en de regering was dan ook niet bereid om in te grijpen. Daarop riep deze staatsrechtgeleerde op tot bestuurlijke ongehoorzaamheid en vroeg hij gemeenten en provincies om niet meer aan de regeling mee te werken.

In 2007 bleek PvdA-minister Ter Horst wel bereid de handschoen op te nemen. Zij verklaarde dat zij zes wetten zou indienen om de afdrachtregeling van de SP te verbieden. Het ministerie van Binnenlandse Zaken kondigde het wettelijk verbod in de media breed aan en bleef voortdurend herhalen dat de afdrachtregeling van de SP onwettig zou zijn. De wetten zelf lieten steeds op zich wachten en

kwamen er uiteindelijk niet, omdat de meeste partijen een afdrachtregeling hebben. Het belangrijkste verschil is dat de afdracht bij de SP veel hoger is, maar dat is een politieke keuze. Dat kun je niet wettelijk verbieden. Net als bij andere partijen is de afdracht bij de SP vrijwillig; je weet van te voren waar je mee akkoord gaat. Als de regering deze afdracht zou verbieden, zou dat ook moeten gelden voor al die andere partijen. Dat was echter niet de bedoeling, zo liet de minister ons in vertrouwen weten.

HET NADEEL VAN DE TWIJFEL

De bezwaren van Elzinga tegen de afdrachtregeling van de SP bleken niet houdbaar (zie kader). Toch bleef hij doorgaan met zijn politieke strijd, daarin bijgestaan door andere wetenschappers, zoals Gerrit Voerman, historicus en directeur van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. Dat maakte de positie van de SP bijzonder moeilijk. Vooraanstaande wetenschappers uitten kritiek, betrokken politici moesten zich verdedigen. Veel buitenstaanders gaven hierbij de wetenschappers het voordeel van de twijfel. Een concrete wet om de verhalen aan te toetsen bleef ondertussen uit. Dat maakte het voor de SP moeilijker om aantijgingen in de media te weerleggen. Een uitspraak van de Kiesraad, die de SP in het gelijk stelde, maakte weinig indruk. Elzinga bleef ageren: 'Uiterst curieus dat talrijke overheden meewerken aan dit construct' (*Binnenlands Bestuur*, 24 juni 2011).

Wetten om de afdrachtregeling van de SP te verbieden zijn er nooit gekomen. Veel partijen hebben als gezegd zo'n regeling, maar binnen elke partij is die anders georganiseerd. Dat gaf de regering wel een aanknopingspunt. Eind 2009 presenteerde zij twee wetten om gebruik van de 'cessie' binnen de SP onmogelijk te maken. Dit is de mogelijkheid om je geld te laten overmaken naar een rekeningnummer van een ander, in dit geval naar de SP. De Raad van State, de belangrijkste adviseur van de regering, was bijzonder kritisch over deze wetten. Het is natuurlijk ook vreemd dat iedere Nederlander zijn geld naar elk rekeningnummer kan laten overmaken, maar dat SP'ers hun geld niet naar hun partij kunnen overmaken. Het voordeel was wel dat we nu eindelijk inhoudelijk de discussie konden aangaan. Die discussie heeft er toe geleid dat PvdA-minister Plasterk de wetsvoorstellen eind 2012 heeft ingetrokken.

Wat ook heeft meegespeeld is dat het denken over topinkomens de laatste jaren is veranderd. Waar de SP ooit alleen stond in haar kritiek, is er nu een brede afkeer van graaiende bestuurders – buiten de Tweede Kamer maar ook daarbinnen. Er is nu een wet om topinkomens in de (semi)publieke sector te beperken. Misstanden met frauderende bestuurders worden in de media breed uitgemeten. De traditionele bestuurspartijen lijken steeds minder bereid om bestuurders in bescherming te nemen. De aanhoudende kritiek van de SP op het graaien lijkt succes te hebben gehad. Daarmee is het ook moeilijker geworden voor andere partijen om kritiek te hebben op politici die een groot deel van hun vergoedingen willen afstaan. Onze afdrachtregeling is voor veel partijen aanleiding geweest voor kritiek. Ik hoop dat deze regeling nu voor anderen een voorbeeld wordt om na te volgen.

NAAR EEN STRIJDBARE EN DEMOCRATISCHE VAKBEWEGING

Tekst: Tijmen Lucie

Op 30 oktober 2012 kwam het voorlopig ledenparlement van de nieuwe vakbeweging voor het eerst bij elkaar. Het ledenparlement bestaat uit 100 leden en heeft als doel om de besluitvorming dichterbij de leden te brengen. Spanning sprak met Patrick van Klink, actief vakbondslid van FNV Bondgenoten en deelnemer aan de besprekingen over het nieuwe ledenparlement, over de mogelijkheden van een democratische en strijdbare vakbeweging.

Hoe is het voorlopig ledenparlement samengesteld?

‘Die bestaat voor een deel uit kaderleden van de verschillende sectoren, die onder de drie grote bonden FNV Abvakabo, Bondgenoten en Bouw vallen. Deze drie gaan uit eindelijk op in een ongedeelde FNV. Voor het andere deel bestaat het ledenparlement uit leden van de bonden die zelfstandig blijven. De verhouding tussen deze twee is ongeveer 60/40. In de oude Federatieraad, waar het ledenparlement voor in de plaats komt, hadden de kleine bonden nog een meerderheid. Zo kon Jongerius, ondanks het feit dat de grote bonden tegen waren en de meerderheid van de leden vertegenwoordigden, het pensioenakkoord erdoor drukken.’

Hoe verliepen de eerste twee bijeenkomsten?

‘Ze verliepen goed. Er werd goed gediscussieerd over de positie die het parlement moet innemen ten opzichte van het bestuur. Het parlement heeft duidelijk voor een eigen weg gekozen door een voorzitter uit eigen kring aan te wijzen: René Danen uit de sector welzijn. Daarbij zijn er een agendacommissie en een financiële commissie in het leven geroepen. De intentie is er om de vakbeweging op een andere manier te laten functioneren. Wat winst is, is dat je elkaar beter leert kennen en dat je de ruimte krijgt om te zeggen wat je wilt. Wel zie je

duidelijk verschillen tussen leden die door willen polderen en leden die het tijd vinden voor actie.’

Ben je niet bang dat het ledenparlement blijft vastzitten in de polder?

‘Dankzij de vernieuwing van de vakbeweging is er in ieder geval ruimte gebleven voor een activistische opvatting van organisatie van onderop: het organizingmodel. Ik ben ervan overtuigd dat als Jongerius het nog voor het zeggen zou hebben, dit het einde van het activisme zou hebben betekend. Nu wordt er in ieder geval een open discussie met de leden gevoerd over hoe lang er nog gepolderd moet worden.’

Welke bevoegdheden zou het ledenparlement volgens u moeten hebben?

‘Het doel is om het beleid van de nieuwe vakbeweging te gaan bepalen. In de komende twee bijeenkomsten zullen een aantal belangrijke SER-adviezen over bijvoorbeeld de zorg besproken worden en zullen de statuten van het definitieve parlement, dat in mei gekozen wordt, vastgesteld worden. Ook zal een mogelijk sociaal akkoord over zaken als ontslagrecht en werkgelegenheid in de bouw besproken worden. Daarvoor heeft Ton Heerts van het parlement al een duidelijk boodschappenlijstje gehad. De leden zullen op basis van de voortgang van het overleg een keuze moeten maken tussen doorgaan met overleggen of overgaan tot actie.’

Vaak zijn de bonden nog te veel gericht op het behartigen van de belangen van de individuele leden. Hoe zorg je ervoor dat zij meer met elkaar optrekken?

‘Het is vooral een kwestie van doen. Je zult dwarsverbanden moeten leggen tussen de verschillende sectoren en bonden. Aan de top gebeurt dit nu in het parlement. Aan de basis zal dit nog meer moeten gebeuren. Je zag het al met de acties in de thuiszorg waar ook andere bonden bij betrokken waren. In Rotterdam zijn we nu bezig met het opzetten van een vakbonds-

café. Het doel hiervan is om samen te discussiëren over onderwerpen die ons allemaal aangaan, zoals ontslagrecht, pensioenen en werkgelegenheid. De gezamenlijke acties van diverse bonden bij de Eemshaven toonden aan dat de bundeling van krachten werkt. De werkgever werd immers door de rechter gedwongen om buitenlandse werknemers volgens Nederlandse cao-bepalingen te betalen.’

Maakt het voor de vakbeweging uit dat de PvdA nu in het kabinet zit?

‘Aan het begin waren er wel leden die blij waren met de PvdA in de regering. Nadat de inkomensafhankelijke zorgpremie werd afgeschoten, is dit enthousiasme minder geworden. Hooguit kun je stellen dat de afbraak van het sociaal stelsel met de PvdA minder snel gaat, maar beter zal het er niet op worden. Daar zullen de leden, die de PvdA nu nog steunen, van overtuigd moeten worden.’

Zal de komst van een ledenparlement ertoe leiden dat de vakbeweging democratischer en strijdbarder wordt?

‘Ja, ik denk het wel. Met het ledenparlement was het pensioenakkoord er nooit gekomen. Eindelijk hebben we de kans om politieke discussies te voeren en ik ben ervan overtuigd dat we vanuit de SP goede argumenten hebben om mensen achter ons te krijgen.’

Patrick van Klink (1959)

is kaderlid van FNV Bondgenoten bij Unilever in Rotterdam en is lid van het

voorlopig ledenparlement van de nieuwe vakbeweging.

‘DE MYTHE VAN WASSENAAR’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Bert Verhoeff / Hollandse Hoogte

VNO-voorzitter Chris van Veen, FNV-voorzitter Wim Kok en premier Ruud Lubbers bespreken de laatste details van het Akkoord van Wassenaar dat op 24 november 1982 gesloten werd.

Nu vertegenwoordigers van vakbonden, werkgevers en kabinet weer bij elkaar komen om afspraken te maken over sociale zekerheid en werkgelegenheid is het begrip ‘poldermodel’ weer helemaal terug. In november was het precies dertig jaar geleden dat het Akkoord van Wassenaar werd gesloten, door de overheid en de organisaties van werkgevers en werknemers, verenigd in de Stichting van de Arbeid. Dit akkoord stond volgens velen aan de basis van het poldermodel, dat alom wordt geroemd. ‘Ten onrechte’, betoogt Uwe Becker, universitair hoofd-docent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. ‘Het verhaal dat loonmatiging zorgde voor werkgelegenheidsgroei is een fabeltje.’

Dertig jaar geleden sloten de overheid en de sociale partners het ‘Akkoord van Wassenaar’. Kunt u uitleggen wat dit akkoord inhield?

‘Het Akkoord van Wassenaar heeft pas in latere jaren bekendheid gekregen. In de jaren tachtig werd er niet over gesproken. Feitelijk was het niet meer dan een afspraak over de inruil van loonsverhoging tegen arbeidstijdverkorting (atv).

Begin jaren tachtig bevond Nederland zich in een economische crisis. Eind 1982 lag het werkloosheidspercentage op 14 procent. Alle betrokken partijen vonden dat daar iets aan gedaan moest worden. Vandaar dat de vakbonden, die atv hoog in het vaandel hadden staan, zich in Wassenaar coöperatief opstelden.

In 1982 was Lubbers (CDA) aan de macht gekomen. Tot op zekere hoogte hing hij dezelfde neoliberale ideeën aan als Margaret Thatcher en Ronald Reagan. Zij allen zagen in deregulering en bezuinigen op de overheidsuitgaven dé manier om de economie uit het slop te trekken. Dankzij de hoge werkloosheid en de zwakker wordende vakbonden, hadden ze het tij mee. De gedachte dat een pas op de plaats bij de lonen zou bijdragen aan werkgelegenheidsgroei had bovendien traditie in Nederland en vond brede steun onder economen, met name bij het CPB.’

U spreekt zelf over de ‘mythe van Wassenaar’. Wat klopt er volgens u niet aan de bestaande beeldvorming?

‘Het Akkoord van Wassenaar is een uitvinding van de jaren negentig. Toen halverwege de jaren negentig de economie begon aan te trekken en de werkgelegenheid toenam werd dit toegeschreven aan het Akkoord van Wassenaar, dat enkel nog werd geïnterpreteerd als akkoord over loonmatiging. Wassenaar werd gezien als herstart van nauwe samenwerking tussen werkgevers en werknemersorganisaties (net als in de periode tot ongeveer 1964); beter bekend als het poldermodel. In dit verhaal, dat internationaal bekendheid kreeg door Visser en Hemerijck in hun veel geciteerde boek *The Dutch Miracle*, zorgde de formule van loonmatiging voor een betere concurrentiepositie van Nederland, waardoor de werkgelegenheid verondersteld werd te groeien. Deze visie kreeg in het buitenland zo veel applaus dat het poldermodel in 1997 de prestigieuze Bertelsmann Award ontving.

In werkelijkheid vond loonmatiging al vanaf eind jaren

zeventig plaats en was 'Wassenaar' niet de eerste afspraak over loonmatiging voor arbeidstijdverkorting. Hoewel vakbonden tot zeker midden jaren tachtig bleven pleiten voor een kortere werkweek, kwam verdere arbeidstijdverkorting nooit echt van de grond. Opvallend is dat de loonmatiging in Nederland veel sterker was dan in de meeste vergelijkbare landen.'

Toch groeide de werkgelegenheid in de jaren negentig aanzienlijk. Hoe verklaart u dat?

'Een van de redenen is dat de werkgelegenheid vooral groeide door de toename van het aantal deeltijdbanen. Omgerekend in fulltime banen is de groei veel minder spectaculair. Verder is het belangrijk een onderscheid te maken tussen de periode 1982-1995 en de periode daarna, want pas na 1994/95 kwam de economie in Nederland echt goed op gang en oversteeg deze met een groeipercentage van 3,5 procent duidelijk het Europese gemiddelde. Vanaf dat moment nam de vraag enorm toe, door explosief stijgende huizenprijzen in combinatie met gunstige belastingvoorwaarden voor hypotheekbezitters en de mogelijkheid de overwaarde van huizen te verzilveren.'

Volgens u was er dus geen oorzakelijk verband tussen loonmatiging en werkgelegenheidsgroei. Waarom stemden de vakbonden destijds in met een akkoord dat wegens de zeer drastische loonmatiging vooral gunstig was voor werkgevers?

'Dat had ermee te maken dat vanaf eind jaren zeventig linkse ideeën aan invloed verloren. Langzaam verschoof de machtsverhouding tussen arbeid en kapitaal, in het voordeel van de laatste. Het Bretton-Woodssysteem met vaste wisselkoersen was afgebroken. Financiële markten werden gedereguleerd. De werkloosheid nam toe. Het Keynesiaanse model leek geen antwoord te hebben op de combinatie van een stagnerende economie en inflatie. Internationale competitie en kapitaalstromen namen toe. Vakbonden verloren leden en sociaaldemocratische partijen stemmers. Het vrijemarktdenken en de gedachte dat loonmatiging noodzakelijk was voor werkgelegenheidsgroei kwam in steeds meer landen op.

Al tijdens het kabinet-Den Uyl (1973-1977) leidden deze veranderingen tot een politiek van loonmatiging. Tegelijkertijd namen de vakbonden een gematigder standpunt in. Met het aan de macht komen van Lubbers in 1982, die in navolging van Thatcher en Reagan een no-nonsense-bezuinigingspolitiek voerde en daarin gesteund werd door werkgevers en gezaghebbende economen van het Centraal Planbureau, werd de roep om loonmatiging steeds luider. Ook kwam wat als consensus of akkoord werd verkocht er feitelijk vaak op neer dat de zwakste partij zich had aangepast aan de dominante kijk op het algemeen belang. Dit betekende voor de vakbonden dat ze zich – zij het aarzelend en niet programmatisch – onderwierpen aan de dominante neoliberale visie van werkgevers, regering en CPB.

Aanvankelijk stemden de vakbonden alleen in met loonmatiging als de afspraak ook arbeidstijdverkorting inhield.'

Hoe komt het dat vakbonden vanaf de jaren negentig de dominante visie over loonmatiging ook gingen omarmen?

'Om het een beetje oneerbiedig te zeggen kun je stellen dat er vanaf eind jaren tachtig op het gebied van werkgelegen-

heidsbeleid weinig eigens meer van de vakbonden werd vernomen. In de tweede helft van de jaren tachtig (waarin er veel deeltijdbanen bijkwamen) begon de werkgelegenheid langzaam aan te trekken en na 1993 nam de extreme loonmatiging af. In het algemeen namen de vakbonden de loonmatigingsformule echter steeds meer over, in de hoop dat zij daarmee weer een rol van betekenis konden spelen aan de onderhandelingstafel. Het idee van Wassenaar als wortel van het succes werd omarmd en zo lag vanaf midden jaren negentig niets de vorming van de mythe van Wassenaar meer in de weg.'

Vanaf de jaren tachtig werd het neoliberalisme de dominante politieke ideologie. Het CPB speelde volgens u daarbij een belangrijke rol. Legt u dat eens uit?

'Het is opvallend welke, ik zou bijna zeggen heilige, status het Centraal Planbureau in Nederland heeft. Nog steeds worden de economen van het CPB als nationale rekenmeesters beschouwd en laten alle partijen – uniek in de wereld – hun plannen erdoor doorrekenen. Ik zie deze eerbiedige houding ten opzichte van wetenschappelijke 'experts' als een overblijfsel van de autoritaire politieke cultuur van vóór de jaren zestig. Toen het Keynesianisme begin jaren tachtig had afgedaan, kreeg het CPB – dat nooit echt beïnvloed was door het Keynesiaanse gedachtegoed – de kans zijn ideeën aan de man te brengen. Zo kon het gebeuren dat de plaatjes en tabellen die het CPB publiceerde om het argument te ondersteunen dat loonmatiging absoluut noodzakelijk was voor werkgelegenheidsgroei als objectieve berekeningen werden gezien.'

Tot slot, wat verwacht u van de komende onderhandelingen tussen kabinet, werkgevers en werknemers?

Tja, nu is er crisis. Voorlopig zitten er daarom geen reële loonsverhogingen in. Toch is de situatie nu anders dan dertig jaar geleden, omdat de werkgelegenheid nu aanzienlijk hoger is. Ook is het CPB – hoewel nog steeds heilig – recentelijk van de loonmatigingsfilosofie afgestapt. Directeur Teulings maakt zich zelfs sterk voor stimulerende maatregelen. Anders is echter ook dat de vakbonden nu nog minder voorstellen dan vroeger en dat het politieke midden verzwakt is met de afkalving van het CDA, de versterking van de VVD en de opkomst van de PVV. We moeten afwachten wat er in de komende jaren gaat gebeuren. Het is wel spannend.'

Uwe Becker (1951) is universitair hoofddocent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft veel gepubliceerd over vergelijkende politiek en vergelijkende politieke economie. Zijn laatst verschenen boek is *The Changing Political Economies of Small West*

European Countries. Komende zomer verschijnt bij Routledge *Comparative political economy of the BRICs, South Africa and Turkey*.

WAT DOET HET NEOLIBERALE ARBEIDSMODEL MET EEN WERKNEMER?

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Odilon Greg Smith / Corbis / Hollandse Hoogte

'We werken niet meer om te leven, maar we leven om te werken', stelt de Vlaamse taalhoogleraar Jan Blommaert in zijn boek De 360° werknemer, dat hij samen met organisatie-antropoloog Paul Mutsaers en historicus Hans Siebers schreef. Hierin staan twee aspecten van het huidige arbeidsmodel centraal: 'flexicurity' en de psychologisering van arbeid. Dit model houdt in dat werknemers in alle opzichten inzetbaar moeten zijn en zich voortdurend van alle kanten moeten laten beoordelen. Wat dit betekent voor hun persoonlijkheid, beschrijft klinisch psycholoog en psychoanalyticus Paul Verhaeghe in zijn boek Identiteit.

Arbeid is een grondrecht. Het recht op werk is opgenomen in de grondwetten van diverse Europese landen en in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Al deze wetsteksten noemen naast het onvervreembare recht op arbeid een reeks rechten die een werknemer de kans geven om zich in een veelheid van aspecten te ontplooiën, een zeker en veilig bestaan op te bouwen en gelukkig te zijn.

Sinds eind jaren zeventig echter is er een ontwikkeling gaande die de arbeider steeds meer reduceert tot loonslaaf. Waar de organisatie van arbeid voorheen berustte op een coalitie van alle betrokken partijen om zo goed mogelijk elkaars belangen te dienen, zien we nu steeds meer dat arbeid volledig in handen is gevallen van één partij: de werkgevers. Zij haalden als argument het 'concurrentievermogen' van onze economieën aan en binnen een verscherpte wereldwijde competitie werd dit door de Europese Unie vastgelegd in de vorm van de 'flexicuritydoctrine'. In deze leer wordt arbeid weer net als in

de negentiende en het begin van de twintigste eeuw gereduceerd tot een grondstof, en die grondstof moet tegen een zo goedkoop mogelijke prijs verkocht en 'verwerkt' worden om zo veel mogelijk winst te realiseren. In het flexicuritysysteem moet een werknemer zich voortdurend aanpassen aan wisselende economische omstandigheden; moet de flexibiliteit van de werknemer ondersteund worden door een nieuw onderwijsmodel, genaamd life-long learning; moet een werknemer bereid zijn te accepteren dat de arbeidsvoorwaarden er niet beter op worden en worden de sociale rechten, afgeleid uit arbeid, onderworpen aan de grillen van de markt. Dit alles heeft ertoe bijgedragen dat de werknemer in een eindeloze concurrentiestrijd met anderen is verwickeld, wat er begrijpelijkerwijs toe heeft geleid dat veel werknemers met psychische klachten te maken hebben. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft voor 2011 becijferd dat een op de acht werknemers te kampen heeft met burn-outklachten als gevolg van een te hoge werkdruk en gebrek aan steun van collega's en leidinggevenden. Dit gebrek aan steun en onderlinge solidariteit binnen een bedrijf heeft alles te maken met de verregerende psychologisering van arbeid. Hierover gaat het tweede deel van het boek.

DE 360° WERKNEMER

Om de winstmarges van de bedrijven te vergroten wordt de controle op de werknemers steeds verder opgevoerd. De werkende wordt continu in de gaten gehouden en vanuit steeds meer invalshoeken beoordeeld. Deze zogenaamde 360°-werker, een creatie van Human-Resource-Managementdenken, moet zich in elk aspect van zijn persoonlijkheid meten met anderen, met als gevolg dat het hele leven van een werknemer in het teken staat van een eindeloze concurrentie-

strijd met lotgenoten. Door de psychologisering van arbeid zijn de harde machtsverhoudingen en ongelijkheden in het arbeidsproces veel minder zichtbaar geworden. 'Het maskeert ze achter een wolk van analyses en uitspraken over de psychie van een werknemer, diens persoonlijke eigenschappen, karakter en aanleg', aldus Paul Mutsaers. Als een werknemer een arbeidsconflict heeft, wordt de verantwoordelijkheid daarvoor per definitie bij de werkende zelf gelegd. Mutsaers geeft het voorbeeld van Ayse, een van oorsprong Turkse vrouw, die werkt bij een grote overheidsinstelling. Op een dag wordt zij door collega's op grove wijze gediscrimineerd, zonder dat de leidinggevende ingrijpt. Ayse meldt zich vervolgens ziek en besluit een klacht in te dienen. Na een paar maanden wordt zij uitgenodigd voor een groepsessie, waarin van haar verwacht wordt dat zij in gesprek gaat over het incident. Zij geeft aan dat zij dit niet kan, omdat ze bang is dat ze nog harder aangevallen wordt. Van haar werkgever krijgt ze vervolgens te horen dat er in dat geval geen plaats meer is voor haar in het team, omdat ze 'te star, te weinig elastisch en te weinig assertief' zou zijn. Dit voorbeeld geeft aan dat de verantwoordelijkheid voor het conflict geheel bij het slachtoffer wordt gelegd, terwijl de schuldigen buiten schot blijven. Aan de scheve machtsverhoudingen wordt niets gedaan, maar door het gebruik van psychotechnieken (Ayse koos er zelf voor om niet op het aanbod van bemiddeling van de leidinggevende in te gaan) zijn deze veel minder duidelijk. Wat uit bovenstaande duidelijk wordt is dat werknemers niet zozeer meer op professionaliteit en vakkennis beoordeeld worden, maar juist steeds meer op persoonlijkheidskenmerken. Als werknemer moet je dus voortdurend werken aan je persoonlijkheid, zonder dat je weet of

Medewerkers van Enron moeten hun spullen pakken omdat het bedrijf door mismanagement failliet is gegaan.

je hiermee bij je werkgever in de smaak valt. Daarmee ben je in een voortdurende strijd met anderen verwickeld om je baan te behouden; wat vanzelfsprekend gevolgen heeft voor je identiteit. Hierover gaat het boek van de Vlaamse klinisch psycholoog Paul Verhaeghe.

Verhaeghe onderzoekt de effecten van dertig jaar neoliberalisme en de neoliberale organisatie van arbeid en maatschappij op onze identiteit. Verhaeghe verzet zich tegen de hedendaagse overtuiging – zoals verwoord door Dick Swaab in zijn boek *Wij zijn ons brein* – dat onze identiteit in de genen zit, dat mensen competitieve individuen zijn en dat de sterkste moge winnen, als nieuwste versie van het sociaal darwinisme. Volgens hem wordt identiteit grotendeels door de omgeving bepaald en is de mens in wezen een sociaal dier dat zowel gericht is op egoïsme als op solidariteit. Omgevingsfactoren bepalen welke van de twee de overhand krijgt. Volgens Verhaeghe ligt de oorzaak van het doorgeschoten ik-denken en de ervaring van het sociaal darwinisme (kort samengevat: het recht van de sterkste) bij het neoliberalisme. In deze filosofie, die uitsluitend gericht is op het individu, is een gelukkig leven alleen mogelijk als je economisch succes hebt. Lukt

dit je niet, dan ben je een loser. Aangezien economisch succes niet voor iedereen is weggelegd, leidt dat bij veel mensen tot vertwijfeling en mentale stoornissen. Uit de publicatie van het CBS bleek al, dat 900.000 werknemers in Nederland kampen met burn-outklachten als gevolg van toegenomen werkdruk en gebrek aan steun van collega's.

DE 'ENRON-MAATSCHAPPIJ'

Om aan te geven hoe het neoliberalisme heeft bijgedragen aan een cultuur van wantrouwen en achterdocht op de werkvloer, bespreekt Verhaeghe de ondergang van de Amerikaanse multinational Enron in 2001. Dit bedrijf voerde eind vorige eeuw het zogenaamde Rank en Yank appraisal system in. In deze sociaaldarwinistische praktijk krijgen degenen met de hoogste productie enorme bonussen en degenen met de laagste productie ontslag. Dagelijks werden de prestaties van elke werknemer beoordeeld aan de hand van de vraag of deze wel competitief genoeg was, op grond waarvan jaarlijks een vijfde van de werknemers de laan werd uitgestuurd. Dit gebeurde echter pas nadat de ongelukkige publiekelijk vernederd was: naam, foto en de reden van de mislukking werden uitgebreid op de website van het bedrijf gepubliceerd. Het resultaat

was dat binnen de kortste keren iedereen zijn cijfers vervalste en er totale paranoia heerste. Uiteindelijk leidde de grootschalige fraude tot een proces en een bankroet, waardoor alle eenentwintigduizend werknemers van Enron op straat kwamen te staan. Ondanks de mislukking vind je vandaag de dag overal toepassingen van het Enron-model. HR-managers van multinationals moeten werken volgens een 20/70/10-regel. Dit houdt in dat degenen die het meeste produceren, ongeacht de kwaliteit, worden beloofd met bonussen, terwijl degenen die het minst opleveren hun baan kwijtraken en in armoede vervallen. Wat deze cultuur, die enkel gericht is op rendement, voor effect heeft op het individu moge duidelijk zijn. Wie niet mee kan in de *ratrace* om succes en rijkdom krijgt psychische klachten. En hoe groter de ongelijkheid tussen arm en rijk, hoe meer mensen er ziek zijn, zo laat Verhaeghe overtuigend zien.

Jan Blommaert e.a., *De 360° werknemer. De Nieuwe arbeidscultuur en de eindeloze concurrentie*
Uitgeverij: EPO (2012)
136 pagina's
ISBN: 978 94 91297 29 8
prijs: € 15,00

Paul Verhaeghe *Identiteit*
Uitgeverij: De Bezige Bij (2012)
272 pagina's
ISBN: 978 90 234 7303 9
prijs: € 19,90

PVDA VERANDERT IN RAP TEMPO VAN VERHAAL

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: Peter Hiltz / Hollandse Hoogte

Na de verkiezingen veranderde de PvdA op belangrijke terreinen in hoog tempo van verhaal en analyse. Wie de uitspraken van Diederik Samsom van voor en na 12 september naast elkaar legt, komt tot de conclusie dat de PvdA-leider een metamorfose heeft ondergaan – en niet een positieve.

Het was een opmerkelijk optreden, van minister Timmermans in het televisieprogramma Pauw & Witteman op 29 november 2012. De kersverse minister van Buitenlandse Zaken verdedigde daarin het standpunt van het kabinet ten opzichte van de Palestijnse aanvraag om toegelaten te worden als waarnemer tot de vergaderingen van de Verenigde Naties. Nederland zou zich bij de stemming onthouden, aldus Timmermans, omdat de Palestijnen er nog niet klaar voor waren en omdat andere landen, zoals Duitsland, ons land dan zouden volgen en niet tegen de toelating van Palestina zouden stemmen.

Met deze stellingname liet minister Timmermans de Palestijnen duidelijk in de steek. Wat daarbij opviel, was dat zijn standpunt afweek van wat de PvdA kort daarvoor nog had verkondigd. Gedurende de verkiezingscampagne toonde de partij van (toen nog buitenlandwoordvoerder) Timmermans zich voorstander van een dergelijk lidmaatschap van Palestina. Op de website van de partij was dan ook het volgende standpunt te lezen. 'Als Israël eenzijdig blijft weigeren aan de onderhandelingstafel te verschijnen

en ondertussen doorgaat met het bouwen van illegale woningen en nederzettingen in bezet gebied, kan en mag de Palestijnse autoriteit daarvoor niet gestraft worden en dient de internationale gemeenschap de statusverhoging van de Palestijnse staat in de VN te ondersteunen.'

Dat liet aan duidelijkheid weinig te wensen over en daarmee nam de PvdA een diametraal ander standpunt in dan de VVD, die tegen was. *So far, so good* en in een land waar regeringen bestaan uit coalities kan het gebeuren dat je soms je zin niet krijgt. Klaarblijkelijk hadden PvdA en VVD afgesproken op dit terrein niet uit te ruilen, maar een compromis te sluiten. Eén 'ja' en één 'nee' werden samen een 'onthouding.' Dat kan, maar dat was het verhaal van Timmermans niet. Hij deed vermoeden dat het nieuwe standpunt van de regering eigenlijk een verbeterd standpunt was. De aanval als beste verdediging en het compromis als partijpolitiek optimaal besluit. Je moet er lef voor hebben.

Als dit ene voorbeeld een uitzondering zou zijn, was het voorval me waarschijnlijk niet bij gebleven. Maar het lijkt symptomatisch te zijn voor de manier waarop de sociaal-democraten sinds het aantreden van het kabinet-Rutte-Asscher politiek bedrijven. Het regeerakkoord is geen compromis, maar een verbeterde uitvoering van PvdA-plannen. Voortschrijdend inzicht, als de eerste verdedigingslinie om punten die je niet hebt binnengehaald uit te leggen.

Deze nieuwe tactiek werd vooral duidelijk in de wijze waarop Diederik Samsom de belangrijkste pijnpunten van het nieuwe regeerakkoord verdedigde. Het verhaal dat Samsom in interviews naar voren bracht, schuurde met het sociaaldemocratische verhaal van tijdens de campagne, ook op de belangrijkste punten van het sociaaleconomisch beleid.

DE DRIEPROCENTNORM

Daar was allereerst de discussie rond het begrotingstekort en het Europese maximum van 3 procent van het nationaal inkomen. Tijdens de campagne had Samsom zich hier heel kritisch over uitgelaten. Hij vond 'een sprintje naar de 3 procent' onverstandig, omdat dat de economische groei op de lange termijn in gevaar zou brengen. Daarnaast zou binnen de Europese Unie op dit terrein veel minder vastliggen dan over het algemeen in Nederland werd aangenomen. 'Er zijn regels in Brussel om de drieprocentnorm te versoepelen', zo stelde Samsom in de aanloop naar de verkiezingen in Buitenhof.

Van deze analyse was eind november niet veel meer over. Niet langer werd de drieprocentnorm ter discussie gesteld of werden er vraagtekens gezet bij het Europese beleid van alleen maar bezuinigen. 'Nederland heeft zich gebonden aan de drieprocentnorm en dat blijft zo', aldus Samsom. De kansen in Europa waren volgens hem verkeken en Nederland zou zich niet inzetten om een andere koers in gang te zetten. Nu kan het heel goed zijn dat de PvdA op het terrein van begrotingsdiscipline concessies heeft moeten doen aan de liberalen. Regeren is immers compromissen sluiten, maar daar klonk niets van door in de woorden van de PvdA-leider. De conclusie moet dan ook zijn dat of het PvdA-verhaal is veranderd of dat Samsom dit verhaal niet meer vertelt.

BEZUINIGEN EN NIET INVESTEREN

Met het heilig verklaren van de drieprocentnorm wordt de ruimte om te investeren in de economie drastisch verkleind. En laat dit nu precies een van de speerpunten zijn waarmee de linkse partijen gezamenlijk de campagne ingingen. 'We investeren de eerste twee jaar om de sociale voorzieningen en de koopkracht op orde te brengen', zo vatte Samsom het PvdA-programma samen. En daar was veel voor te zeggen: steeds meer economen komen tot de conclusie dat de huidige crisis in Noord-Europa vooral een crisis is van te weinig (binnenlandse) vraag. Met de analyse van voor de verkiezingen was dan ook weinig mis. Alleen in het regeerakkoord komt dat niet terug. Evenmin is er iets terug te vinden van het plan om een Nationale Investeringsbank voor 200 miljoen per jaar op te richten om het MKB te helpen, of het idee dat je door te hard te bezuinigen de economie nog verder in het slop helpt. Of, in de woorden van Samsom, begin september: 'Door te snel te bezuinigen verdiepen en verleng je de recessie.'

Sterker nog, over de hoogte van de bezuinigen was geen discussie geweest tijdens de formatie, liet Samsom eind november weten. 'We waren er in drie microseconden uit, want de bedragen (voor bezuinigingen) in onze verkie-

zingsprogramma's waren gelijk.' En ook het idee dat het er toe doet welk economisch beleid er wordt gevoerd – toch een speerpunt van de PvdA-leider die tijdens de campagne stelde dat Rutte met zijn 'rechtse rotbeleid' de 'crisis had verergerd' – was compleet verdwenen. 'Verschil tussen de partijen die het minst (PVV) en het meest wilden bezuinigen (PvdA/VVD) is nihil voor economische groei', zo betoogt Samsom nu. Het kan blijkbaar verkeren.

ONTSLAGRECHT

De keuze voor drastische bezuinigingen heeft gevolgen voor veel van de andere keuzes die er in het regeerakkoord worden gemaakt. De bezuinigingen op bijvoorbeeld de zorg en de studiefinanciering zijn daar een rechtstreeks gevolg van. Dat geldt overigens maar zeer ten dele voor de plannen op het gebied van de arbeidsverhoudingen. Internationaal gezien heeft Nederland een redelijk flexibele arbeidsmarkt en kunnen werkgevers, als ze daartoe om bedrijfseconomische omstandigheden gedwongen worden, werknemers relatief eenvoudig ontslaan. De keuze om op dit terrein toch tot afbraak van werknemersrechten over te gaan, is eerder een ideologische dan een economische.

Terecht liet de PvdA tijdens de campagne weten niets te zien in de versoepeling van het ontslagrecht. Eind november beweerde Samsom in Buitenhof dat dit punt was binnengehaald: 'Het ontslagrecht wordt niet versoepeld.' Deze stelling getuigt wel van een bijzonder grote geestelijke creativiteit. Het regeerakkoord spreekt op dit terrein immers echt andere taal – iets wat vriend en vijand ook openlijk toegeven. Ook hier wordt niet uitgelegd waarom de PvdA door de knieën is gegaan en wat zij daarvoor teruggekregen heeft.

TOT BESLUIT

Voor Timmermans geldt nog dat hij als lid van de regering het kabinetsbeleid moet verdedigen, voor Samsom gaat dit argument niet op. Hij koos ervoor om als fractievoorzitter in de Tweede Kamer te blijven zitten om daar het PvdA-geluid te laten horen. Een bewuste keuze, waar veel voor te zeggen is, maar dan geldt wel dat uitspraken van voor de verkiezingen vergeleken mogen worden met analyses die na de totstandkoming van Rutte-Asscher worden gegeven. En dan blijkt het op de belangrijke punten te wringen.

Op de belangrijkste uitgangspunten van het sociaaleconomisch beleid is Rutte-Asscher een voortzetting van Rutte-Verhagen. Waar de PvdA in het voorjaar na de totstandkoming van het Kunduz-akkoord nog ageerde tegen de te forse bezuinigen, bezuinigt het nieuwe kabinet met steun van de PvdA nog harder. Een verklaring voor het 'hoe' en 'waarom' van deze drastische verandering zoekt de partij in nieuwe argumenten, die regelmatig haaks staan op wat er de afgelopen jaren werd bepleit. Dat komt de geloofwaardigheid van de PvdA, en daarmee van de politiek in haar geheel, niet ten goede.

Verantwoording: voor dit artikel is gebruik gemaakt van de uitspraken van Diederik Samsom voor en na de verkiezingen. De geciteerde uitspraken zijn terug te vinden in de interviews die de PvdA-leider gaf in Buitenhof op 2 september en 18 november 2012.

EUROPEES BEGROTINGSFETISJISME BEDREIGT ALLE OVERHEDEN

Tekst: Arnold Merkies en Alexander van Steenderen Foto: Sander van Oorspronk

Sinds het uitbreken van de financiële crisis tuimelen de Europese maatregelen over elkaar heen om de zogeheten begrotingsdiscipline aan te scherpen. Inmiddels beginnen we in Nederland ook de gevolgen te merken van het Europees begrotingsfetisjisme. Die beperken zich niet tot de Rijksoverheid; ook gemeenten, provincies en waterschappen dreigen er ernstig last van te krijgen. Het wordt tijd om ook op lokaal niveau aan de bel te trekken.

Al enkele jaren staat het aanscherpen van de begrotingsdiscipline bovenaan de Europese agenda. Sinds het uitbreken van de financiële en economische crisis zijn tijdens opeenvolgende bijeenkomsten van Europese staatshoofden en regeringsleiders maatregelen genomen om de begrotingsafspraken, die stammen uit het Verdrag van Maastricht (1992), aan te scherpen en strikter te handhaven. De belangrijkste aanscherping stamt uit eind 2011 toen na anderhalf jaar onderhandelen een zestal Europese wetten van kracht werd (het zogeheten six-pack). Deze zorgt voor een strengere afdwingbaarheid van de begrotingsafspraken door de Europese Commissie doordat ze sneller boetes kan opleggen. Zelfs zonder dat een (gewogen) meerderheid van eurolanden daarmee eerst hoeft in te stemmen. Nog amper in werking werd in maart 2012 al een nieuw verdrag gesloten waarmee de regels nog verder werden aangescherpt: het Verdrag voor Stabiliteit, Coördinatie en Governance in de Europese Monetaire Unie (EMU), ook wel bekend als het begrotingspact. Eurolanden worden daardoor onder andere verplicht het streven naar begrotingsevenwicht op te nemen in nationale wetgeving, desnoods in de grondwet. Alsof dat nog niet genoeg is, heeft de voorzitter van de Europese

Raad Herman van Rompuy alweer nieuwe voorstellen gedaan op dit vlak.

Het is vooral wantrouwen ten opzichte van de democratische besluitvorming in de verschillende eurolanden dat als rechtvaardiging wordt aangevoerd om Europese bestuurders steeds meer controle te geven over de nationale begrotingen. De moeite die verschillende eurolanden hebben om hun staatsschuld tegen een betaalbare rente te financieren zou het gevolg zijn van de spijlucht van onverantwoordelijke politici in die landen. Vanuit die optiek is het niet meer dan logisch dat in ruil voor financiële assistentie rijkere lidstaten als Duitsland en Nederland maatregelen eisen om te voorkomen dat nationale begrotingen opnieuw ontsporen.

Wie echter kijkt naar de geschiedenis ziet dat dit verhaal aan alle kanten rammelt. Spanje en Ierland, twee landen die Europese noodsteun ontvangen, hadden voor het uitbreken van de crisis in 2008 een relatief lagere staatsschuld dan Nederland. Op dit moment voldoen zelfs nog maar drie van de zeventien eurolanden aan de begrotingsnormen. De belangrijkste reden dat eurolanden nu massaal de begrotingsnormen overschrijden zijn a) de schulden die ze hebben gemaakt bij het redden van hun bankwezen en b) de olopemde uitgaven en verminderende belastinginkomsten als gevolg van de economische recessie die op de kredietcrisis volgde. De forse stijging van de staatsschulden komt dan ook eerder voort uit de te vroege introductie van de euro gecombineerd met de Europese deregulering van de financiële sector, dan dat deze is veroorzaakt door politici die de hand niet op de knip konden houden.

Dat neemt niet weg dat er wel degelijk begrotingscoördinatie nodig is ten aanzien van de ontwikkeling van de staatsschuld in de verschillende eurolanden. Zonder coördinatie blijft

het risico bestaan dat een euroland zijn schulden uiteindelijk afwentelt op de rest. De tot nu toe gevolgde aanpak schiet echter door. Allereerst komt er te veel macht bij een democratisch gebrekkig gelegitimeerde instelling als de Europese Commissie te liggen. Daarnaast werkt de gehanteerde aanpak zelfs averechts.

Zo worden alle landen gedwongen versneld hun begrotingen op orde te krijgen door vooral te bezuinigen en de lasten te verhogen. Dat is zeer schadelijk voor de economie nu deze in een recessie verkeert. Een groot deel van het effect van bezuinigen lekt daardoor weer weg omdat de lagere groei resulteert in lagere belastinginkomsten en olopemde werkloosheidsuitgaven. Vervolgens moet er weer meer bezuinigd worden om de begroting op orde te krijgen. Griekenland is een extreem voorbeeld van wat kan gebeuren als een land in deze vicieuze cirkel terechtkomt.

Niet voor niets noemde Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz vorig jaar de Europese begrotingsafspraken een 'collectief zelfmoordpact'. Ook bij instanties als het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de OESO en het Centraal Planbureau (CPB) dringt langzaam het besef door dat het effect van de bezuinigen op de economie schromelijk is onderschat en neemt de roep om te stoppen met verdere bezuinigen steeds luider vormen aan. Deze oproepen zijn bij de Europese landen en instellingen tot

Arnold Merkies.

nu toe helaas aan dovemansoren gericht. Ook de Nederlandse regering houdt voet bij stuk, zelfs nu de PvdA er deel van uitmaakt. De Tweede en Eerste Kamer zullen het eerder genoemde begrotingspact nog dit voorjaar behandelen en naar verwachting goedkeuren.

WET HOF

Dit voorjaar wordt ook nog een andere wet behandeld die voortvloeit uit het Europees begrotingsfetisjisme, namelijk de wet Houdbare Overheidsfinanciën (HOF). Deze wet, die nog door de vorige regering is ingediend, legt enkele Europese begrotingsafspraken vast in nationale wetgeving. De wet moet er voor zorgen dat Nederland binnen het maximaal toegestane overheidstekort ofwel EMU-tekort van 3 procent BBP blijft en op termijn zelfs structureel geen tekort meer kent. Tekorten van decentrale overheden (provincies, gemeenten, waterschappen) tellen mee. Daarom verlangt de wet van hen een 'gelijkwaardige inspanning' om binnen de EMU-norm te blijven. Jaarlijks zou via bestuurlijk overleg worden vastgesteld hoe hoog deze mogen zijn.

Naast de bovengenoemde vraagtekens bij de Europese afspraken, valt helemaal niet te begrijpen welk probleem deze 'doorvertaling' van de EMU-norm naar decentraal niveau oplost. Anders dan in sommige andere eurolanden kennen we geen uit de hand gelopen schulden bij lokale overheden. Zo zijn decentrale overheden al verplicht een sluitende begroting te presenteren. Gemeenten kunnen bij financieel wanbeheer onder toezicht van de provincie worden geplaatst. Bovendien leveren de decentrale overheden al een inspanning aan het terugdringen van het EMU-tekort door de kortingen op hun begroting door het Rijk. Waarom de regering nog de mogelijkheid wenst te hebben om decentrale overheden te kunnen beboeten, zelfs als geen Europese boete dreigt(!), is een raadsel. Decentrale overheden worden daarmee in een nog strakker keurslijf geplaatst.

De wet lost dus niet een probleem op maar creëert wel een aantal nieuwe, met name voor de investeringen. De

belangrijkste oorzaak daarvan komt voort uit de begrotingssystematiek van decentrale overheden, het zogeheten baten-lastenstelsel. Daarin worden de uitgaven en ontvangsten geboekt in het jaar dat goederen en diensten worden gebruikt en kunnen investeringen worden uitgespreid over meerdere jaren. De Europese Unie en het Rijk hanteren echter het kasstelsel. Bij het kasstelsel wordt een uitgave alleen begroot en verantwoord in het jaar dat de feitelijke uitgave plaatsvond, ook al wordt dienst of product gedurende meerdere jaren gebruikt. Wanneer lokale overheden te maken krijgen met een norm voor het tekort dat gebaseerd is op het kasstelsel dan leidt dat tot rare uitkomsten. Zelfs als er eerst voor de investering is gespaard zal er op basis van de Wet Hof worden gezegd dat er sprake is van een tekort. Bij een investering in een zwembad moet een gemeente dus wel de volledige kosten opvoeren, terwijl het daarentegen niet het gespaarde bedrag mag opvoeren.

Om te vermijden dat een investering leidt tot een tekort, zal de investering moeten worden opgevangen in de jaarlijkse begroting. In de oorspronkelijk plannen waarin het EMU-tekort werd verdeeld over de individuele gemeenten, provincies en waterschappen zou dit tot ridicule situaties hebben geleid. Zo staat Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden aan de vooravond van een investering in de vervanging van de rioolwaterzuiveringsinstallatie van de stad Utrecht. Die investering kan oplopen tot € 160 miljoen, terwijl de jaarinkomsten van het waterschap ongeveer de helft daarvan bedragen.

De individuele norm is weliswaar losgelaten en wordt nu per bestuurslaag vastgesteld, maar daarmee zijn de problemen niet weg. Allereerst omdat de lokale overheden onderling moeten uitvechten wie de beperkte investeringsruimte in een jaar mag benutten, wat nog een hele klus is omdat projecten door vertraging zomaar in een ander boekjaar terecht kunnen komen. Daarnaast vormen investeringen bij provincies en waterschappen een relatief groot deel van de uitgaven, zodat niet alleen uitstel maar ook afstel van hele projecten dreigt. De provincies

waarschuwen voor het in gevaar komen van diverse concrete projecten op het gebied van wegen, openbaar vervoer en natuurbeheer. Maar ook bij gemeenten dreigen investeringen onder druk te komen. Die hebben op dit moment door de crisis en overheveling van taken al moeite hun begroting sluitend krijgen. Als ze dan ook rekening moeten houden met de kasstromen dreigen investeringen als eerste te worden uitgesteld. De decentrale overheden waarschuwen gezamenlijk dan ook voor een investeringsstop die de komende kabinetsperiode zou kunnen oplopen tot 11 miljard. Dat zou weer een extra ramp betekenen voor de economie, aangezien de decentrale overheden grofweg tweederde van alle overheidsinvesteringen voor hun rekening nemen.

Tijdens een hoorzitting in de Tweede Kamer waren het nota bene VVD'ers als Johan Remkes en Annemarie Jorritsma die namens respectievelijk de provincies en gemeenten de wet afwezen. Ze eisten dan ook stevige aanpassingen van de wet. Komt die reparatie er niet, dan dreigen decentrale overheden te stoppen met investeren. Ook de werkgeversorganisaties waarschuwen hiervoor. Bovendien dreigen decentrale overheden volgens hen allerlei constructies op te gaan zetten om het EMU-keurslijf te ontwijken, zoals het uitbesteden en vervolgens terugleasen van taken. Dat zijn praktijken die we juist proberen terug te dringen.

De wet HOF is hiermee een slechte oplossing voor een niet bestaand probleem. De manier waarop de overheid hier bezuinigingen op lokaal niveau wil afdwingen is ondoordacht en kan een hoop schade aanrichten. Kom je in jouw gemeente of provincie meer kwalijke gevolgen tegen van de wet HOF, laat het ons dan weten. Kijk op welke manier je in jouw gemeente of provincie aandacht kunt vragen voor de gevolgen van de wet HOF. Vraag bijvoorbeeld aan de bestuurders om de mogelijke gevolgen van de wet Hof voor de investeringen op een rijtje te zetten. Ook kan aan volksvertegenwoordigers gevraagd worden zich publiekelijk uit te spreken tegen de wet. Voor verdere ideeën en acties houden we ons aanbevolen.

DE VERENIGDE STATEN LICHTEND VOORBEELD?

Tekst: Karel Koster

In de Nederlandse publieke opinie worden de Verenigde Staten veelal gezien als een voorbeeldige democratie. Dat blijkt uit de intense aandacht voor Amerikaanse presidentsverkiezingen en uit de voortgezette steun aan de NAVO, als symbool voor de (gewenste) voortgezette Amerikaanse betrokkenheid bij Europa. Als er al kritiek is dan betreft die vooral Republikeinse regeringen, denk aan Bush jr., die in Europese ogen agressief en oorlogvoerend afsteken tegen het 'vreedzame' beleid van president Obama. Zijn de verschillen echt zo groot?

OORLOG EN VREDE

In 2009 ontving president Obama de Nobelprijs voor de Vrede, waarbij vooruitgelopen werd op zijn toekomstige beleid voor nucleaire ontwapening. Na vier jaar is van dit voornemen weinig terechtgekomen. Er is inderdaad een verdrag getekend met Rusland – het New START verdrag – om het aantal kernwapens gezamenlijk te verminderen. Misschien komt daar nog een vervolg op, maar cruciaal is dat geen van de kernwapenstaten wil onderhandelen over een verdrag om te komen tot nucleaire ontwapening. Voorstellen daartoe worden jaarlijks met grote meerderheden aangenomen in de Verenigde Naties en telkens genegeerd. Een relatief ondergeschikte zaak, de terugtrekking van de Amerikaanse aan de NAVO toegewezen kernbommen uit Europa, loopt keer op keer vast op de politieke onwil van de lidstaten. Een simpel amendement op de Amerikaanse defensiebegroting om de financiële middelen voor handhaving van die kernwapens in te trekken, zou volstaan, maar het gebeurt niet. Ook de uitgaven aan de totale nucleaire slagkracht van de VS – zo'n 1722 kernkoppen voor 806 raketten en bommenwerpers – worden gehandhaafd. In 2012 bedroegen de jaarlijkse uitgaven aan de Amerikaanse nucleaire slagkracht en de ondersteunende infrastructuur 31 miljard dollar.

De defensiebegroting staat net als elders vanwege de economische crisis in de VS onder druk. Desondanks is de macht van de militair-industriële lobby zodanig dat de omvang van die begroting in het komende begrotingsjaar 2013-14 wordt geschat op een bedrag van 650 miljard dollar, tenzij er bezuinigingen worden doorgevoerd in welk geval de uitgaven 'slechts' op het niveau van 500 miljard dollar blijven. De VS blijft in de wereld eenzame marktleider, met defensie-uitgaven die in 2011 groter waren dan de som van de uitgaven van de daaropvolgende veertien landen. Met het door deze begroting gefinancierde leger treedt het Amerikaanse leger nog steeds in honderden landen op, vanuit een netwerk van bijna duizend bases, verspreid over de hele wereld. Na meer dan elf jaar oorlog in Afghanistan heeft Obama zich vastgelegd op een terugtrekking uit dat land, maar hij houdt de mogelijkheid

open dat de Verenigde Staten voor onbepaalde tijd met een trainingsmissie en speciale eenheden aanwezig blijven. Deze voortgezette militaire aanwezigheid in Centraal-Azië wordt officieel uitgelegd als de zoveelste campagne in een 'oorlog tegen het terrorisme' die geen einde kent. Ouderwetse interventies worden gecamoufleerd als terrorismebestrijding.

INTERVENTIEOORLOGEN

De vorm van die interventieoorlogen is wel veranderd. Door de kosten en de grote binnenlandse weerzin tegen nieuwe grootscheepse interventies zoals in Irak in 2003, is de regering-Obama overgeschakeld op nieuwe interventiestrategieën met gebruikmaking van nieuwe technologieën. Daarvan is de inzet van de onbemande vliegtuigen, de drones, het bekendst. Het gaat om oorlog voeren op afstand, waarbij de bemanning van deze drones vanuit een basis in de VS via satellietverbindingen doelen aan de andere kant van de wereld verkent en bombardeert. Het aantal aanvallen dat in minstens drie landen – Pakistan, Jemen en Somalië – op deze manier is uitgevoerd, is toegenomen van 38 in 2008 onder Bush naar 72 in 2012 onder Obama; met een piek van 128 aanvallen in 2010. Als gevolg van de onder Obama uitgevoerde drone-aanvallen in Pakistan stierven tussen de 297 en 569 burgers, waarvan 64 kinderen. Daarnaast werd het gewone leven en werken in de aangevallen streken sterk ontwricht. De aanvallen werkten als rekruteringsstimulans voor de sterk antiwesterse jihadistische organisaties.

De VN-rapporteur Alston heeft in 2010 in een rapport vragen gesteld over de rechtmatigheid van deze 'buitengerechtelijke executies', zoals hij ze noemde. De inzet van dit wapen overschrijdt immers overal staatsgrenzen – in principe is iedere wereldburger een mogelijk doelwit. In 2013 wordt door de VN onderzoek gedaan naar de legaliteit van dit soort missies. De Amerikaanse grondwet is in ieder geval deels uitgeschakeld: in het vijfde amendement staat immers dat niemand 'zijn leven, vrijheid of eigendom zal verliezen zonder procesgang' (due process of law). Door het beleid van 'targeted killing' wordt deze verplichting ongedaan gemaakt – niet alleen buitenlandse maar ook Amerikaanse burgers kunnen overal ter wereld worden gedood zonder vorm van proces. Nog ernstiger is dat het volledige juridische proces: opsporing, arrestatie, terechtstaan en uitvoering van het vonnis volledig wordt uitgevoerd door de Amerikaanse president, zijn raadgevers en het leger. Daarmee wordt de trias politica – de wederzijdse controle van de uitvoerende, wetgevende en juridische macht van de staat, ongedaan gemaakt. Onder Obama heeft deze methode van oorlogvoering, het zogenaamde 'targeted killing', een grote vlucht genomen, helaas gesteund door een meerderheid van de Amerikaanse bevolking. In plaats van verdachten te arresteren en voor

‘Voortijdige beschuldigingen, langdurige eenzame opsluiting en foltering, dit alles is een rechtsstaat onwaardig’

een rechter te brengen, worden ze simpelweg op afstand geëxecuteerd. De besluitvorming over de doelwitten vindt binnen het Witte Huis plaats, er komt geen rechter aan te pas. Daarbij is van belang dat door deze manier van oorlog voeren geen Amerikaanse levens worden geriskeerd. Pogingen van de Amerikaanse burgerrechtenorganisatie ACLU (American Civil Liberties Union) om publicatie af te dwingen van de richtlijnen waaronder Amerikaanse staatsburgers werden geëxecuteerd door middel van drones, werden helaas begin 2013 afgewezen door een Amerikaanse rechtbank.

‘BLOWBACK’ – DE BINNENLANDSE GEVOLGEN

Berucht onder Bush was het ontvoeringsprogramma bekend als ‘rendition’: het vooral door de Amerikaanse inlichtingendienst CIA overal ter wereld oppakken van verdachten van terroristische aanslagen, om ze te ondervragen in geheime detentiecentra, ook in Europa. De CIA-medewerkers kregen daarbij van het Witte Huis een juridisch mandaat om te martelen. Onder Obama werd deze praktijk grotendeels afgeschaft maar het is nog steeds mogelijk om gevangenen voor onbepaalde tijd vast te houden – de gevangenis te Guantanamo Bay blijft open, evenals een complex op de vliegbasis Bagram in Afghanistan en een derde in Somalië.

Het oprekken van het internationaal recht door Bush en Obama heeft ook binnenlandse gevolgen gehad. De Amerikaanse overheid heeft meerdere vergaande maatregelen tegen haar eigen burgers genomen. Een daarvan is de grootschalige invasie van de privésfeer door bijzonder vergaande af luisterfaciliteiten, vastgelegd in de zogenaamde FISA Amendments Act van 2008 (onder president Bush). Door deze wetgeving, voortgezet door president Obama, wordt het massaal surveilleren van het internationale berichtenverkeer van Amerikaanse burgers mogelijk gemaakt zonder specifieke juridische toestemming of controle door een rechter. Vanzelfsprekend betekent dit dat ook de Europese kant van zulk berichtenverkeer wordt geregistreerd in de VS.

Nog verder gaat een paragraaf in de defensiebegroting van 2012, die het mogelijk maakt om Amerikaanse burgers zonder vorm van proces vast te houden. Deze militaire aanhoudingsbevoegdheid werd vorig jaar niet vastgelegd als wet en werd onderwerp van uitgebreide juridische gevechten. In de komende begrotingsbehandeling in het Congres wordt echter gewerkt aan een amendement om deze maatregel alsnog door te voeren.

OPPOSITIE EN KLOKKENLUIDERS

Deze zaken zijn niet zonder oppositie doorgevoerd. Er is in de VS een lange traditie van strijd voor de burgerrechten door actiegroepen en vooraanstaande burgers die de rechtstaat verdedigen. Klokkenluiders spelen daarin een

cruciale rol. De beroemdste daarvan was Daniel Ellsberg, die in 1971 geheime documenten aangaande de Amerikaanse oorlogsplannen in Vietnam doorspeelde aan de New York Times. Daar werd hij destijds niet voor vervolgd.

Tijdens de verkiezingscampagne voor zijn eerste termijn als president in 2008 leek Barack Obama zich aan te sluiten bij die traditie. Over het fenomeen klokkenluider zei hij: ‘Government whistleblowers are part of a healthy democracy and must be protected from reprisal.’ Toen anderhalf jaar later op een basis bij Bagdad de militaire inlichtingenanalist Bradley Manning werd gearresteerd, op verdenking van het doorspelen van geclassificeerd materiaal naar WikiLeaks, was Obama een van de eersten die op vervolging aandrong. ‘He broke the law’, zei hij tijdens een openbare meeting, en daarmee verklaarde hij Manning dus schuldig nog voordat zijn rechtszaak was begonnen. Zelfs het grondwettelijke recht ‘onschuldig tot het tegendeel bewezen is’ werd hem niet gegund. Op de dag dat Obama over Manning deze voorbarige mening ventileerde (21 april 2011), zat Manning al ruim acht maanden onder menonwaardige omstandigheden opgesloten in de militaire gevangenis van Quantico, Virginia. In het proces tegen Manning, dat in de loop van 2012 van start ging, is door de rechter erkend dat hij mishandeld is tijdens zijn voorarrest.

De zaak-Manning laat zien dat de legertop en Obama, ondanks zijn mooie woorden vier jaar geleden, de vervolging van de klokkenluider gebruiken als waarschuwing voor iedereen die het waagt oorlogsmisdaden of andere minder gunstige informatie over het optreden van het Amerikaanse leger te onthullen. Voortijdige beschuldigingen, langdurige eenzame opsluiting en foltering, dit alles is een rechtsstaat onwaardig. In een aantal landen zijn, in navolging van de Verenigde Staten, steuncomités voor Bradley Manning opgericht. In Nederland is dat gebeurd met steun van SP-Tweede Kamerlid Harry van Bommel. Dergelijke solidariteitsacties zijn van groot belang, juist vanuit de bondgenoten. Het is immers duidelijk dat de komst van Obama niet heeft geleid tot de door velen gewenste beleidswijziging van de Amerikaanse politiek. Misschien kan buitenlandse politieke druk Obama van mening doen veranderen in zijn tweede ambtstermijn.

Bronnen:

- US nuclear: Defuse the Exploding Costs of Nuclear Weapons; Arms Control Today Dec 2012 Arms Control Association
- Defensiebegroting: Defense News 11 December 2012 en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures
- SIPRI Yearbook 2012 – World’s top 15 military spenders www.thebureauinvestigates.com/2012/11/03/ok-fine-shoot-him-four-words-that-heralded-a-decade-of-secret-us-drone-killings/
- NDAA: A Primer Oct 1, 2012 By Aaron Tao www.yaliberty.org/posts/ndaa-a-primer
- *Why Does the Government So Desperately Want Indefinite Detention for Terror Suspects?* by Andy Worthington, September 21, 2012 www.fff.org/comment/com1209p.asp
- Bradley Manning Steuncomité: <http://bradleymanningmoetvrij.blogspot.com>

US DOMELA EN ONZE SP

Tekst: Ronald van Raak Foto: Ruud Zwart / Wikimedia commons

Het standbeeld van Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) in Amsterdam.

In oktober bestond de SP veertig jaar. Maar onze manier van politiek bedrijven staat in een veel langere traditie, die teruggaat tot Domela Nieuwenhuis.

In 1890 ging de jonge advocaat Pieter Jelles Troelstra op bezoek bij Ferdinand Domela Nieuwenhuis, toen de leider van het socialisme in Nederland. Dat was in het redactielokaal van *Recht voor Allen*, het blad dat Domela Nieuwenhuis had opgericht. Troelstra

wilde graag mederedacteur worden. Daarvoor vroeg hij een flink loon, een premie voor een levensverzekering en een vergoeding om zijn schulden af te lossen. Domela moet deze jonge advocaat wat meewarig hebben aangekeken. Het blad had geen geld, evenmin als hijzelf. Domela was in 1888 als eerste socialist in de Tweede Kamer gekozen, maar droeg zijn vergoedingen af aan zijn partij. Hij wees Troelstra dan ook vriendelijk de deur.

Domela Nieuwenhuis had in 1882 de Sociaal-Democratische Bond opgericht (SDB). Deze partij nam deel aan verkiezingen, maar wilde daarnaast veel meer zijn. Een socialistische partij moest volgens Domela ook een gevoel van solidariteit creëren en mensen tot een gemeenschap maken. Materieel, door ondersteuning bij ziekte en werkloosheid. Maar ook geestelijk, door scholing en culturele ontwikkeling. De partij was een gezelligheidsvereniging, misschien zelfs een soort familie. Het doel was zelfemancipatie, arbeiders moesten zichzelf ontwikkelen, zodat zij niet meer afhankelijk zouden zijn van hun baas, of van kerkelijke armoedezorg. De strijd voor maatschappelijke verandering was voor Domela ook een strijd voor zelfverandering.

Troelstra werd in 1894 leider van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP), de voorganger van de PvdA. Deze partij splitste zich af van de oudere socialisten omdat zij zich meer wilde richten op de geschoolde arbeiders en op het parlementaire werk. In de volksmond werd deze partij al snel de 'Studenten, Dominees en Advocatenpartij' genoemd. In een recent verschenen biografie, *Domela Nieuwenhuis. Een romantische revolutionair* (2012), noemt Jan Willem Stutje dit een verschil tussen socialisme-van-onderaf en socialisme-van-bovenaf. Het socialisme van Domela 'kent een fundamenteel wantrouwen tegenover staat en autoriteit en tracht daarom zijn doelen zo veel mogelijk op eigen kracht te bereiken'. De sociaaldemocratie van Troelstra 'mobiliseert de achterban om invloed in en op wetgevende en andere bestuursorganen te verwerven'.

RODE PREDIKANT

Domela Nieuwenhuis is in verschillende opzichten een tragische figuur. Zijn moeder stierf toen hij nog een kind was. Zelf verloor hij drie echtgenotes in het kraambed. Hij kreeg in totaal acht kinderen, sommige van hen stierven heel jong. Tragisch is ook het verlies van zijn geloof. Domela was

een predikant die geloofde in het morele voorbeeld van Christus en zich in de kerk inzette voor bestrijding van armoede en onrechtvaardigheid. Na de dood van zijn tweede vrouw in 1877 nam hij afscheid van de kerk – en daarmee ook van een goede maatschappelijke positie. In het socialisme vond hij meer terug van de leer van Christus. Hij zette zich in voor algemeen kiesrecht, omdat hij geloofde dat de belangen van gewone mensen op die manier een plek konden krijgen in de politiek.

Domela werd een rode predikant. Zijn socialisme predikte klassenstrijd, maar met als doel alle mensen te verenigen in één gemeenschap. Hij predikte ook opstand, maar vooral om te verzekeren dat iedereen er bij zou horen. Ook in zijn verschijning was hij een moderne Jezus. Niet alleen door zijn uiterlijk, door zijn lange dunne gestalte en zijn lange grijze baard. Maar ook door zijn optreden: ‘Domela dankte zijn populariteit vooral aan de kunst om een emotionele brug naar zijn toehoorders te slaan. Hij vroeg om een bekering tot een andere (socialistische) vorm van samenleven en hij beloofde verlossing. Hij sprak erover in een vertrouwd religieus register. Mensen zonder politieke of ideologische traditie verstonden die rituele moedertaal het beste. Zij drukte het diepste het verlangen uit naar harmonie en eenheid’, aldus Stutje.

Op deze manier slaagde Domela erin gewone mensen te winnen voor zijn idealen. Niet alleen de geschoolde arbeiders, maar ook de armen en werklozen. Niet alleen de fabrieksarbeiders in Amsterdam, maar ook de veenarbeiders in Friesland, die hem trots ‘Us verlosser’ noemden. De Friezen kozen Domela in 1888 als eerste socialist in de Tweede Kamer, nadat hij een jaar lang had vastgezetten wegens majesteitsschennis (Domela had zich afgevraagd waarom het volk zoveel sympathie koesterde voor een koning die zo weinig werk maakte van zijn baantje). In het parlement voelde Domela zich echter niet thuis. Als eenling kon hij hier ook

weinig uitrusten. Veel liever was hij aanwezig bij stakingen en demonstraties, of richtte hij fondsen op voor zieken en werklozen.

RODE HEER

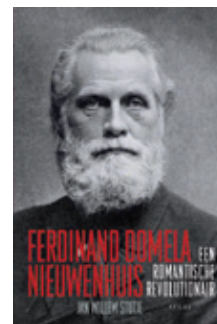
Stutje wijst in zijn boek op de unieke positie van links in Nederland. In de meeste Europese landen zijn linkse partijen ontstaan als afsplitsing van de sociaaldemocraten. In Nederland is dat andersom: hier ontstond vanaf het midden van de negentiende eeuw een traditie van radicaal links, waarvan de sociaaldemocraten zich aan het eind van de eeuw hebben afgesplitst. De sociaaldemocraten in de politieke partijen (SDAP en de PvdA) en in de vakbonden (NVV en FNV) hebben daarna afstand gehouden van de oorspronkelijke beweging, die werd afgedaan als ‘achterlijk’ en niet waard om mee samen te werken. Hierdoor ontstonden ook twee socialistische culturen, een tegencultuur van ‘de daad en de straat’ tegenover een cultuur van de ‘Herenpartij’.

Deze verschillen in cultuur kwamen ook voort uit andere opvattingen over politiek. Domela riep mensen op tot strijd, maar niet voor zijn eigen doeleinden. Emancipatie betekende volgens hem dat mensen zelf hun lot in eigen hand moesten nemen. ‘Zijn charisma bestond erin de arbeidersklasse haar eigen doeleinden te doen formuleren; hij wilde haar geen ‘vreemde doeleinden’ opdringen,’ aldus Stutje. Sociaaldemocratische bestuurders wilden de mensen vooral leiden. Stutje: ‘Het socialisme werd die mens uit handen genomen en verloor daarmee zijn betekenis van zelfbevrijding. Ervoor in de plaats trad de professionele activiteit van politici à la Troelstra.’ Praktische strijd werd ingeruild voor abstracte sympathie.

De tweedeling die eind negentiende eeuw in de sociale beweging ontstond is tot op de dag van vandaag blijven bestaan, in het parlement en in de vakbeweging. Links van de sociaaldemocratie bleven politieke partijen actief, die door de PvdA fel werden bestreden. In de vakbonden bleven

linkse arbeiderscollectieven ontstaan, die niet minder hard werden bekritiseerd door de sociaaldemocratische top. De biografie van Domela Nieuwenhuis verklaart misschien de felheid van die reacties en laat zien waarom het zo moeilijk is om met sociaaldemocraten samen te werken. Daarbij gaat het niet alleen om verschillen in politiek inzicht, maar om een andere manier van politiek bedrijven. Het gaat ook om een andere kijk op de mens, een verschil tussen emancipatie en paternalisme.

De verschillen tussen toen en nu zijn groot, maar toch is de SP schatplichtig aan de eerste socialisten. Dat blijkt uit heel praktische zaken, zoals de afdrachtregeling, die door Domela Nieuwenhuis in het leven werd geroepen. En het blijkt uit heel principiële zaken, zoals de massalijn, de opvatting dat wij niet politiek bedrijven vóór de mensen, maar mét de mensen. En het blijkt hopelijk ook uit onze manier van optreden, dat we niet alleen het hoofd maar ook het hart van de mensen kunnen winnen. Ons socialisme is vrij uniek, zowel in Nederland als in de rest van Europa. Maar het staat ook in een lange socialistische traditie. De nieuwe biografie van Domela Nieuwenhuis laat zien dat Us Domela ook een beetje van onze SP is.

Jan Willem Stutje
Domela Nieuwenhuis. Een romantische revolutionair
Uitgeverij: Atlas Contact (2012)
ISBN: 9789045021249
420 pagina's
Prijs: € 34,95

WET OPENBAARHEID VAN BESTUUR

Tekst: Robert Vonk Foto: Steye Raviez / Hollandse Hoogte

Op 3 mei 2011 greep de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, CDA'er Piet Hein Donner, de Dag van de Persvrijheid aan om een even opmerkelijke als gewaagde uitspraak te doen. Openbaarheid van bestuur en persvrijheid hadden volgens hem weinig met elkaar te maken: 'De Wet openbaarheid van bestuur biedt mooie gelegenheden voor journalisten, in die zin is openbaarheid van bestuur een vorm van staatssteun voor de pers.' De werking van de wet moest volgens Donner beperkt blijven tot overheidsbesluiten zelf en zich niet uitstrekken tot het besluitvormingsproces: 'Het is met wetten net als met worstjes, je kunt beter niet zien hoe ze gemaakt worden.'

De stelling dat openbaarheid van bestuur en persvrijheid niets met elkaar te maken hebben, zoals Donner stelde, is aanvechtbaar. De ontstaansgeschiedenis van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) logenstrafte deze stelling in ieder geval. De wet werd weliswaar op 1 mei 1980 officieel van kracht, maar de discussie over openbaarheid van bestuur, overheidsvoorlichting en persvrijheid kan worden teruggevoerd tot de eerste jaren na de Duitse bezetting. De niet aflatende nationaalsocialistische propagandastroom had vele Nederlanders wars gemaakt van iedere poging van de overheid om 'haar eigen levens- en wereldbeschouwing op te dringen'. Het is dan ook weinig verrassend dat er juist in 1946 een maatschappijbreed gevoelde behoefte bestond om grenzen te stellen aan de invloed van de overheid op berichtgeving omtrent haar eigen beleid.

Het eerste naoorlogse kabinet-Schermerhorn-Drees stelde een commissie in om dit vraagstuk te bestuderen; een groep 'wijze mannen' onder leiding van de hoofdredacteur van het Parool, Gerrit Jan van Heuven Goedhart. Overigens werd de noodzaak van overheidsvoorlichting door niemand – ook niet door de commissie-Van Heuven Goedhart – betwist. Maar voorlichting, zo waarschuwde de commissie, kon vrij eenvoudig

afglijden naar propaganda, vooral wanneer de overheid 'de radio uitbuit, waarbij geen antwoord op gelijk niveau mogelijk is, dan wel wanneer zij gebruik maakt van een krantje waarop men zich kan abonneren.'

De overheid moest vooral terughoudend zijn en zich alleen uitspreken over zaken van nationaal belang. Dus geen 'opvoeding tot staatsburger' en: 'Geen campagne ten gunste van een politieke opvatting, van sport of geen sport op Zondag, of van een bepaalde kunstvorm; wel campagne ten bate van veilig verkeer, tegen schoolverzuim of gifhandel, dan wel voor meer sparen.' Het was naar de mening van Van Heuven Goedhart en de zijnen echter beter dat overheidsinformatie 'wordt gevraagd, dan dat zij wordt aangeboden'. Noch de pers, noch de Nederlandse burger moeten met de Overheidsvoorlichting hinderlijk worden gevolgd'. Eigenlijk diende overheidsvoorlichting zich alleen te beperken tot de pers. Alleen journalisten konden naar mening van de commissie de geboden overheidsinformatie op waarde schatten.

De commissie-Van Heuven Goedhart definieerde in 1946 vooral datgene wat de overheid naar haar mening *niet* mocht. Tegelijkertijd had de commissie een uitermate groot vertrouwen in het beoordelingsvermogen van de

journalist. Lang niet iedereen was het met deze voorstelling van zaken eens. Volgens de katholieke 'pr-man' G.A. Vogelaar was wilsbeïnvloedende informatievoorziening medio jaren vijftig – ook van de kant van de overheid – aan de orde van de dag. Dat was zijns inziens overigens helemaal niet problematisch, maar juist heel nuttig en noodzakelijk. In een democratisch bestel moest de overheid volgens hem ook publiekelijk (dus niet alleen in het parlement) verantwoording afleggen voor haar beleid. Bovendien vond hij dat de overheid ook een opvoedende taak had: 'Educatieve voorlichting is in Nederland broodnodig. In vergelijking met andere volkeren, bezit het Nederlands volk veel charmes, doch weinig civiele deugd.'

Vogelaar legde de vinger op de zere plek. Officieus golden de regels van Van Heuven Goedhart als de officiële richtlijn voor overheidsvoorlichting, maar ondertussen werd er achter de schermen wel degelijk aan 'public relations' gedaan, zoals onder andere uit de 'affaire-Korsten' bleek. Ben Korsten – met de bijnaam 'de mannetjesmaker' – was Nederlands eerste 'spindoctor', die naast opdrachten voor grote bedrijven vooral veel werk deed voor katholieke politici zoals Gerard Veldkamp, Norbert Schmelzer, Piet de Jong en Marga Klompé – door hem gekscherend 'Mamaloe' genoemd. In een interview op 16 september 1967 met twee journalisten, van de Haagsche Post en de Volkskrant, schepste Korsten op over zijn invloed: 'Een goede vent, die Den Toom (de toenmalige minister van Defensie -red.), ik adviseerde hem in van alles en nog wat. Vorige week deed ik nog wat re-writing aan zijn memorie van toelichting op defensieaangele-

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 7

‘Open’ Barend Biesheuvel.

genheden. Je moet zo’n stuk aardig weten te brengen. Dat is het geheim, anders pikt de Kamer het niet en het publiek nog minder.’

Een rel was geboren. Hoe groot was de invloed van niet-politieke, laat staan democratisch gekozen professionals zoals Korsten, op de totstandkoming van het regeringsbeleid? Smeulende gevoelens over het gebrek aan openbaarheid van regeringszijde kwamen nu tot ontbranding. Premier Piet de Jong stelde in de zomer van 1967 een speciale adviescommissie in, onder leiding van de antirevolutionaire politicus Barend Biesheuvel, die aan dit voorzitterschap de bijnaam ‘Open Barend’ zou overhouden.

In haar rapport ‘Openheid, Openbaarheid’ ging de commissie-Biesheuvel veel verder dan de commissie-Van Heuven Goedhart. Openbaarheid werd gedefinieerd als ‘het meest wezenlijke element van overheidsvoorlichting’. De burger had recht op alle

informatie over overheidsbeleid, ook over het besluitvormingsproces: ‘Zonder openbaarmaking geen staatsburgers.’ Er moest een mentaliteitsomslag plaatsvinden. In plaats van een overheid die handelde vanuit de veronderstelling dat alle informatie geheim was tenzij anders was bepaald, moest de burger er vanuit kunnen gaan dat alle overheidsinformatie in principe openbaar was, behalve als dit in directe tegenspraak was met het nationale belang.

Dit principe vormde de kern van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob), een direct uitvloeisel van het werk van de commissie-Biesheuvel. Het duurde echter nog ruim tien jaar voordat de wet ook daadwerkelijk zou worden ingevoerd. Biesheuvel kreeg het zelf als premier van twee onstabiele en defensief ingestelde kabinetten tussen 1971 en 1973 niet voor elkaar. Maar ook in het ‘meest progressieve kabinet ooit’, dat van Joop den Uyl, kwam de wet maar moeizaam van de grond. Als

rasbestuurder voelde Den Uyl er zelf weinig voor: geheimhouding was in zijn ogen soms een belangrijk onderdeel van goed bestuur. Maar het waren vooral de meer conservatief ingestelde ministers van zijn kabinet, zoals Van Agt, die de bespreking van het wetsvoorstel traineerden. Ironisch genoeg moest Van Agt het wetsvoorstel later als premier in het parlement verdedigen, zij het tegen heug en meug.

Op 1 mei 1980 was het dan zover. De Wet openbaarheid van bestuur werd van kracht. Ondanks het lange voortraject liep Nederland met de – overigens opvallend liberale – wet in Europees opzicht voorop. Alleen Zweden en Groot-Brittannië waren eerder, waarbij de wet in Groot-Brittannië overigens veel minder ver ging dan in Nederland. Exemplarisch voor de aversie die er binnen het conservatieve kabinet-Van Agt tegen de nieuwe wet bestond, was het feit dat er nauwelijks ruchtbaarheid aan de uitvaardiging van de wet werd gegeven. Ironisch genoeg werd de wet die openbaarheid moest bevorderen, heimelijk ingevoerd en vlug wegge-moffeld.

De Wob heeft ondanks de eerder genoemde claim van Donner dus wel degelijk veel te maken met persvrijheid en overheidsvoorlichting. Sterker nog, het is een wet die volgens zijn partijgenoot Biesheuvel van essentieel belang was voor de invulling van goed burgerschap. Het zou onze huidige vicevoorzitter van de Raad van State hebben gesierd als hij ook dit aspect van de door hem en vele andere politici en overheidsinstellingen verfoeide wet naar voren had gebracht op de Dag van de Persvrijheid.

Robert Vonk (1983) is als historicus verbonden aan het VU medisch centrum.

'IN ONS STRAATJE'

Tekst: Tijmen Lucie

Uit diverse wetenschappelijke onderzoeken is naar voren gekomen dat inwoners van landen met kleine inkomensverschillen veel gelukkiger zijn dan burgers in landen waar de verschillen groot zijn. Zelfs in de Verenigde Staten, waar de armste 40 procent van de bevolking slechts 0,3 procent van het totale vermogen bezit en de rijkste 20 procent maar liefst 84 procent, willen de burgers een gelijkmatige vermogensverdeling.

Uit recent onderzoek van de Amerikaanse gedragseconoom Dan Ariely is gebleken dat alle Amerikanen, van arm tot rijk, een veel gelijkmatiger verdeling van de welvaart voorstaan dan (zij denken dat) het geval is. Ariely deed zijn studie aan de hand van de theorie van de 'gesluisde onwetendheid' van de filosoof John Rawls. Voor wat betreft de welvaartsverdeling betekent deze theorie dat burgers alles weten over de welvaartsverdeling binnen een samenleving en dat zij bereid zijn om elke sociaal-economische positie – van hoog tot laag – te accepteren. Rawls noemde dit idee de 'gesluisde onwetendheid' omdat de beslissing om tot een bepaalde maatschappij toe te treden losstaat van de kennis van het individu over het welvaartsniveau dat hij of zij zal hebben na het maken van de keuze.

Ariely vroeg ruim 5.500 mensen uit alle lagen van de Amerikaanse samenleving naar hun ideale welvaartsverdeling. De conclusie van deze representatieve steekproef was dat de ideale welvaartsverdeling die de ondervraagden voor ogen hadden, gelijkmatiger is dan waar ook ter wereld het geval is; met 32 procent van de welvaart voor de hoogste 20 procent-vermogensgroep en 11 procent voor de laagste 20 procent-vermogensgroep.

Een andere opmerkelijke constatering uit het onderzoek van Ariely was dat er maar een klein verschil bleek te bestaan tussen Democraten en Republikeinen. De ondervraagden kregen – zonder dat zij dit wisten – de welvaartsverdeling in de Verenigde

Staten en Zweden voorgelegd en 92 procent van hen gaf de voorkeur aan Zweden. Het is niet zo dat de overige 8 procent geheel bestond uit Republikeinen, want tegen 93,5 procent van de Democraten, koos 90,2 procent van de Republikeinen voor de gelijkere verdeling van Zweden. Ook andere variabelen dan politieke voorkeur, zoals inkomen of geslacht, brachten nauwelijks verschillen aan het licht. Er mag dan ook geconcludeerd worden dat Amerikanen ongeacht politieke voorkeur, inkomen of geslacht, een veel meer gelijkere welvaartsverdeling voor ogen hebben dan het geval is of dat zij denken dat het geval is. Volgens Ariely zijn er twee manieren om de enorme ongelijkheid in de Verenigde Staten aan te pakken: via scholing of belastingen. Beter onderwijs voor de armen zorgt voor meer kansen om te stijgen op de economische ladder, terwijl hogere belastingen voor mensen met de grootste vermogens zorgt voor een

meer gelijkere verdeling van de welvaart. De studie van Ariely – en dat erkent hij zelf ook – laat buiten beschouwing of mensen daadwerkelijk bereid zijn om een deel van hun eigen inkomen of bezit in te leveren om te komen tot een eerlijkere welvaartsverdeling. Toch maakt zijn onderzoek – dat elders vergelijkbare uitkomsten vertoonde – duidelijk dat er een enorm gat gaapt tussen wat voor samenleving mensen voor ogen hebben en wat voor samenleving er werkelijk is. Dit bewustzijn zal er uiteindelijk toe moeten leiden dat dit probleem onder ogen wordt gezien en dat de ongelijke vermogensverdeling, die ook in Nederland bestaat, wordt tegengegaan.

Bronnen:

Artikel van Dan Ariely over zijn onderzoek: www.theatlantic.com/business/archive/2012/08/americans-want-to-live-in-a-much-more-equal-country-they-just-dont-realize-it/260639/

VERMOGENSVERDELING IN DE VS (2012)

